

**TARİHÎ COĞRAFYA ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA NİĞDE
KENTİ ŞEKİLLENİŞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA****A STUDY ON THE HISTORY OF GEOGRAPHY WORK UNDER
CITY SHAPING OF NİĞDE***Filiz ÇETİNKAYA KARAFKI****Özet:**

Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi, Orta Kızılırmak Bölümü'nde bulunan Niğde kenti, Hititlerden bu yana tarihte birçok topluluğa ve devlete ev sahipliği yapmış bir yerleşmedir. Kentin içinde bulunduğu fiziki çevre, yaşamaya elverişli toprakları ve düşmana karşı korunaklı yapısıyla tarihte kendine has farklı özellikler gösteren birçok kentin kurulmasına sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Niğde kentinde yaşamış toplumların kültürel özelliklerini ortaya koymak ve Niğde kenti şekillenışı üzerindeki etkilerini tarihi ve coğrafi analiz yöntemleri kullanılarak tespit etmektir. Bu çalışmayla içinde bulunduğu coğrafi özellikler bakımından yerleşme yeri olarak seçilen Niğde kentinin tarihî süreçte nasıl şekillendiği tarihî coğrafya çalışmaları kapsamında ortaya konulmuş ve kentin Kapadokya Bölgesi için ne denli önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Niğde kentinin tarihî coğrafya çalışmaları kapsamında tahlilinin yapılması kentte yaşanan kentsel sorunlara çözüm üretilmesinde ve gelecekte yapılacak kentsel planlara öneriler getirilmesinde fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Niğde, Kapadokya, Tarih, Tarihî Coğrafya.

Abstract:

Niğde city which is in Turkey's Central Anatolia Region, in Middle Kızılırmak Region is a settlement hosting many societies and states. Physical environment where the city was found, life- hospitable lands and safeguarded structure against to enemy have caused the establishment of many cities showing its own different characteristics. The purpose of this study to reveal the cultural characteristics of the community that lived in Niğde city, and to identify their impact on the shaping of Niğde city with using historical and geographical analysis methods. In this study it is revealed how it shaped adopted as part of the historic process of historical geography studies in Niğde city selected as the settlement in terms of geographical features, and it is pointed out that how important city is for the Cappadocia Region. Niğde solutions to urban problems in the city to do the analysis

---

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Peyzaj Planlama ve Tasarımı Ana Bilim Dalı - Niğde
filizcetinkaya@gmail.com

within the context of the production of urban geography studies and future proposals will benefit in bringing urban plans.

Key words: Niğde, Kapadokya, History, Historical Geography.

GİRİŞ

İnsanoğlu tarihin her döneminde yerleşme yerini seçerken doğal faktörlere, yabancı hayvanların ve düşmanların saldırılarına, geçim olanaklarına, bölgenin su kaynaklarıyla olan ilişkisine vb. dikkat etmişlerdir. Bu durum yerleşme bölgesinin seçilmesinde coğrafyanın ne kadar etkin rol oynadığını göstermektedir. Geçmişten bugüne coğrafi sınırları yerleşimlerin içinde bulunduğu mekân olarak kabul edersek bu mekânda yaşanmışlıklar da tarihi oluşturmaktadır. Geçmişte süre gelen olayların cereyan ettiği mekânların, o dönemdeki çevresel ve kültürel özelliklerinin ortaya konulması, tarihin çevresel faktörlerle ne kadar iç içe yazıldığının göstergesidir.

Bu noktada tarihî coğrafya kavramı karşımıza çıkmaktadır. Tarihî coğrafya geçmiş ve mekân ortaklığını konu edinir. Tarihî coğrafya, geçmişten günümüze veya geçmişte bir zaman diliminde dünyanın tamamının veya bir parçasının, çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerine uygun olarak çalışır. Kısaca tarihî coğrafya ‘fiziki coğrafya ve beşeri ve ekonomik coğrafya araştırmalarında kullanılan yöntemlerden yararlanarak, geçmişte belirli bir zaman ya da dönemde bir bölgenin, bir ülkenin coğrafyasının ya da bir yer ya da bölgede bir zaman dilimi boyunca oluşan coğrafi değişimin incelenmesidir’ (Yıldız, 2014, s. 1).

Yerleşmeler bir anda oluşan coğrafi olgu olmayıp, bir süreç sonucunda ortaya çıkar ve şekillenir. Görünüşte sabit bir olay gibi algılanan yerleşmeler, durmadan değişikliğe uğramaktadır. Bu nedenle de yerleşmelerin coğrafi esasları belirlenirken geçmişle bağlantılarının ve bilhassa çeşitli gelişim safhalarının meydana çıkartılmasının bilimsel bir zaruret olduğu belirtilmiştir. Hâlihazır peyzajın nasıl geliştiği sorusunu cevaplandırmaya çalışan coğrafyanın, bugünkü coğrafi kültürel peyzajdan sorumlu olması dolayısı ile geçmişteki fiziki ortam, tarihî olaylar ve sosyo-ekonomik şartları inceleyerek, mevcut kültürel peyzaj üzerindeki katkılarının neler olduğunu ortaya çıkarması gerekmektedir. Yerleşme coğrafyası ile ilgili yapılan araştırmalarda tarihsel evrime büyük yer ayrılması, meselenin aynı zamanda tarihî coğrafya perspektifi içinde incelenmesi ve yerleşme

çalışmalarının saha araştırmaları yanında tarihî coğrafya çalışmalarıyla da desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Toroğlu, 2009, s. 173).

Yerleşmenin coğrafi ve tarihî tahlili, şehir yerleşmelerinde ön plana çıkan bir mahiyet kazanır ve tarihî coğrafya araştırmalarına ışık tutar. Zamanın mekâna ve mekânın zamana yansımalarının açıkça belirginleştiği bu ortamda, insanın mekâna ve mekânın insana etkileri de söz konusu olduğunda sonuçta muazzam bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu görünüm aynı zamanda medeniyetin de bir göstergesidir. Şehirlerin yapısı ve dağılışı şekillerine bakıldığında, her şehrin kendi içinde bir model oluşturmakta olduğu görülür. Nitekim şehir yaşam tarzının kendine has yapısıyla ortaya çıktığı bir ortamdır (Bayartan, 2005, s. 85). Bu noktada şehir ve kent kavramları birbirleriyle karıştırılmaktadır. Kent olgusunda bir sonradan inşa, bir kimlik kazandırma çabası yatmaktadır. Şehir kelimesi içinde ise bir tarihî birikim, kültür ve medeniyet zenginliği yatmaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında Niğde bulunduğu coğrafi konum açısından kendiliğinden, doğal olarak oluşmuş bir özellik ihtiva eder. Her ne kadar sahip olduğu coğrafi özellikler birçok kültüre ev sahipliği yapmasını sağlamış ve beraberinde zengin bir kültürel miras getirmiş olsa da tarihî yerleşmenin merkez içinde algısının kaybolması ve civarına eklenen kentsel unsurlar günümüzde Niğde'nin birçok kaynaktan kent olarak da nitelendirilmesine sebep olmuştur.

Jeopolitik öneminin yanı sıra önemli ticaret yollarının güzergâhında olması, dört mevsimin de yaşanabiliyor olması, verimli toprakların varlığı, su kaynaklarının bol olması ve üç tarafının denizlerle çevrili olması Anadolu'yu tarihin her döneminde önemli bir yerleşim bölgesi haline getirmiştir. Kapadokya Bölgesi ise Anadolu'nun Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer alan ve sahip olduğu ekolojik değerleriyle tarihten bugüne birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Kapadokya içinde bulundurduğu jeomorfolojik, kültürel ve tarihsel değerleriyle 1985 yılında UNESCO'nun dünya mirası listesine eklenmeye hak kazanmıştır.

Tarihî anlamı ile Kapadokya Bölgesi, güneyde Toros Dağları, batıda Aksaray ve doğuda Malatya yöresi ile çevrilen ve kuzeyde Karadeniz'e kadar uzanan geniş bir bölgeyi kapsamıştır. Ancak günümüzde, Kapadokya Yöresi, turizm amacıyla, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde ve Kayseri illerinin kapsadığı alana verilen isimdir (Türkeş, 2006, s. 73). Dünyanın en karakteristik yüzey şekillerinin olduğu yerlerden biri olan Kapadokya Bölgesinde yüzey şekilleri volkanizmaya, tektonizmaya veya aşınmaya bağlı olarak gelişmiştir (Dirik, 2009, s. 6). Niğde ise bu bölge içinde konumu ve geçmişten getirdiği özellikleriyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, tarihî Kapadokya Bölgesi içinde yer alan ve tarihsel süreç içinde birçok kültüre ev sahipliği yapmış olan Niğde kentinin geçmişten günümüze göstermiş olduğu kentsel şekillenşi ortaya koymak ve bu coğrafya üzerinde örgütlenmiş farklı kültürlerin kentin farklı bölgelerine yükledikleri mekânsal ve fonksiyonel rolleri analiz etmektir.

1. MATERYAL VE METOD

Araştırmanın ana materyalini Niğde kentinin tarihî coğrafya çalışmaları kapsamında incelenmesi oluşturmaktadır. Yerleşim tarihi Hititlere kadar uzanan Niğde'nin farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması kentte bir kültür zenginliği yaratmış, kent merkezi ve etrafında farklı üslupta yapılmış eserlerin oluşmasına sebep olmuştur. Kent merkezindeki bu eserlerin incelenerek farklı dönemlerdeki Niğde yerleşmesinden çıkarımlar yapılmasının Niğde kültürünü yaşatmada, özellikle kent merkezinde restore edilerek korunmaya çalışılan alanların yaşatılmasında ve kentin bölge içindeki yerinin ortaya konulmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın yöntem kurgusu; kentte ve yakın çevresinde yaşamış kültürlerin tarihî analizleri ile şekillendirdikleri yerleşmelerin coğrafi analizlerinin paralel olarak incelenmesi ve elde edilen tarihî kaynakların ve özgün çalışmaların kentte yapılan görsel analizlerle yorumlanması temeline oturmaktadır.

Çalışmanın yapılabilmesi için kentle ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan, kentin özellikle tarihî mekânlarında yapılan gözlemlerden, çekilmiş fotoğraflardan, Niğde Belediyesi'nden alınan sit alanı projelerinden, Niğde İli Kültür Envanter Kitabı'ndan, Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü görüşmelerinden ve internet taramalarından faydalanılmıştır.

2. BULGULAR

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde bulunan ve Kapadokya Bölgesi içinde yer alan Niğde kenti Anadolu'nun ilk yerleşim bölgelerinden biridir. Niğde tarihsel süreç içinde birçok topluma ev sahipliği yapmış, mağara yerleşimlerinden organize konut mimarisine kadar bu kültürel zenginliği günümüzde de yaşatan bir yerleşmedir.

Harita 1: Kapadokya Bölgesi İçinde Niğde (Sever ve Kopar, 2014, s. 159)

Bir yerleşmenin kurulup gelişmesi doğal çevrenin yerleşme birimine sağladığı imkânlara ve kaynaklara bağlıdır. Dolayısıyla yerleşmelerin ortaya çıkıp gelişebilmesi için öncelikle doğal çevre faktörlerinin elverişli bir ortam oluşturması gerekmektedir (Toroğlu, 2009, s. 173). Bu açıdan Niğde kenti oldukça şanslı bir yerdedir. Kent arazisinin bir kısmı İç Anadolu Bölgesi'nde, bir kısmı ise Akdeniz Bölgesi'nde yer alır. Kent kurulum alanının batı kesimi dalgalı düzlükler, kuzey, güney ve doğu kesimleri ise dağlık alanlarla kaplıdır. Güney ve güneydoğu sınırlarını Orta Toroslar'ın temeli niteliğindeki Bolkar Dağları (3002 m) ve onun uzantısı biçiminde olan Aladağlar (3734 m) kuşatır (Sever ve Kopar, 2014, s. 14). Kentin civarında bulunan Misli, Melendiz, Altınhisar Ovaları, Çamardı Ecemiş, Çiftlik Nar ve Niğde Karasu Vadileri ile Karasu, Melendiz Çayı, Ulurmak ve Çakıt Çayları bölgeye hareketlilik kazandırır. Ayrıca Aladağlar ve Bolkarlar üzerinde buzul aşınmasıyla oluşan göller de mevcuttur. Genel olarak karasal iklimin hakim olduğu bölgeye az miktarda yağış düşmesinden dolayı bölgede ormanlık alan azdır. Bölge yeraltı madenlerince zengin olup, sıcak su kaynakları çoktur.

2.1. Niğde Kenti Tarihçesi

Niğde'nin antik adı 'Nahita'dır. Kaletpe obsidyen atölyelerinde ele geçen buluntular M.Ö. 600 bin yıl öncesine dayanmaktadır. Yapılan kazılar, Niğde'de yerleşik yaşamın günümüzden 10 bin yıl öncesinde başladığını ve bu yaşamın kesintisiz olarak sürdüğünü göstermektedir. Asur ve Hitit yazılı belgeleri ile Porsuk Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında bölgenin M.Ö. 1800'den itibaren başlayarak 1000 yıl süreyle Hititler'in hâkimiyetinde kaldığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 710'da Asurlular'ın Hitit egemenliğine son vermesiyle bölge Asurlular'a daha sonra da Frigler'e geçmiştir. M.Ö. 17

yılında Romalılar'ın bölgeye gelişine kadar, Medler, Persler, İskender'in Helenistik Kapadokya Krallığı ve Bergama Krallığı bölgede yaşamıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Niğde, Doğu Roma (Bizans) toprakları içinde kalmıştır. Türklerin 1071'de Anadolu'ya gelişi ile başlayan Selçuklu Devleti egemenliği 1308 yılına dek sürmüştür. 1470 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin hâkimiyetine giren bölge Cumhuriyet dönemine kadar gelmiştir (Koç vd., 2008, s. 10).

2.2. Niğde Kent Şekillenmesi

Anadolu, maden devrine ulaşıncaya kadar, binlerce yıl süren bir taş devri yaşamıştır. Anadolu'da bu devirde taş merkezli yaşam ve sanat icra edilmiştir. Kalkolitik devirde, önemli yerleşme yerlerine rastlanan Anadolu'nun Tunç devrine, önemli kavim ve uygarlıklar damga vururlar. Demir devriyse, geçiş sürecini teşkil eder. Bu devirlerde Anadolu'da geçmiş olaylarla ilgili tüm bilgilerimiz, arkeoloji araştırmalarına dayanmaktadır (Yıldız, 2014, s. 1). Yapılan arkeolojik kazılar, bölge üzerinde yaşamın kanıtı sayılacak verilerin neolitik ve kalkolitik dönemlere kadar uzandığını göstermiştir. M.Ö. 3000'li yıllarda ise bölgede kalayın işlendiğine ve maden ocağının varlığına dair kalıntılar bulunmuştur (bu durum bölge yakınlarında bir yerleşmenin bulunduğu kanıtı sayılabilir). Hitit İmparatorluğu döneminde ise Niğde'den çok şu an ona bağlı bir kasaba olan Tyana (Kemerhisar)'ın merkez şehir konumunda olduğu görülür (Özdaş, 2007, s. 5).

Hititler, tarihte çok önemli roller üstlenmiş olup, Anadolu tarihinde çok önemli bir medeniyeti oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Hititlerin siyasi, iktisadi ve sosyal anlamda diğer devletlere medeni öncülük ettiği söylenmektedir. Hititlerin özellikle iktisadi anlamda çok gelişmiş bir topluluk olduğu ve kendilerine has iktisadi bir yaşam tarzlarının olduğunu söylenebilmektedir (Deniz, 2015, s. 235). Bu dönemin Tyana'sı hakkındaki çıkarımları da Hititlerin genel yaşayış biçimlerinden yola çıkarak kurgulamak akılcı olacaktır. Su kaynağı açısından zengin olan ve bereketli toprakları bulunan Tyana bölgesini yerleşim yeri olarak seçen Hititlerin özellikle tarımsal faaliyetlere dayalı bir yerleşme motifi çizdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Hititlerin yok ettikleri kentlere, fethedilen bölgelerden insan kaynakları ve maddi kaynaklar getirilerek merkezi otoriteye bağlı yeni birimler haline dönüştürülmeleri sağlanmıştır (Sevinç, 2008, s. 11). Bu durumun varlığının Tyana için geçerliliği bilinmese de bölgedeki teşkilatlı ilk yerleşme dönemi sayılacağından Hititlerin bölgeye gelmiş olmaları bölge için bir ilk niteliğindedir.

Bu dönemde Niğde (Nahita) olarak bilinen bölge daha sonra Asurluların, Friglerin, Kemerlerin, Medlerin, Perslerin ve Büyük İskender'in hâkimiyetine geçer. Bu dönemde bölgenin sürekli el değiştirmesi sonucu istikrarsız bir dönem yaşanır (bu döneme ait eser bulunmaması bölgenin sürekli akınlara maruz kalmasına bağlanabilir). Bu dönem ardından bölge Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girer ve eyalet olur. Roma dönemi boyunca Tyana sivil ve askeri bakımdan iyi donanmış ve birçok güzel yapı ile bezenmiş önemli bir il haline gelir. Roma Havuzu, Tyana Su Kemerleri bu döneme ait eserlerdir (Özdaş, 2007, s. 5).

Bölgede dönemin kent yerleşimi izlerinin bulunması ve o döneme ait Niğde kent merkezinde herhangi bir eser bulunmaması Niğde kent merkezinin Roma döneminde kent yerleşmesi olarak kullanılmadığının bir göstergesidir. Bu dönemden sonra Hristiyanlığın bölgeye yayılışı, Roma hükümetinin bu duruma karşı çıkması ile bölgede gizli ibadet yapılabilmesi için mağara içi yerleşmeler dönemi başlar. Bölgenin jeomorfolojik yapısının da uygun olması bölge civarında birçok mağara içi yerleşmeye hatta yeraltı şehirlerinin kurulmasına neden olmuştur. Daha sonraları Hristiyanlığın kabulüyle Hristiyan halk mağaralardan çıkar ve kentin görünüşü ve kentte yaşanan kültür değişir. Ancak mağaraların oyularak konutlara ek mekânlar yapılması, yiyeceklerin bu mağaralarda uzun süre saklanması, bunların depo, şaraphane, ibadet yeri ve hatta mezar olarak kullanılması uzun yıllar boyunca sürer.

Bölgede Hristiyanlığın yaşanmaya başlamasından sonra bölge Bizans, İran ve Arap akınlalarına maruz kalır ve Arapların hâkimiyeti ile Tyana eski haline terk edilerek, Niğde bölgenin başlıca şehri haline getirilir. Türkler ise Niğde'ye Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında sahip olur. Türkler Niğde'ye girdikleri zaman Niğde iç kaleye sıkışmış asker ailelerinden ibarettir. Danişmentogulları'na ikta olarak verilen şehir, 1150 yılında Konya iline bağlanır. Bu dönemde Haçlı seferlerine direnen Niğde'ye 'Darül Pehlivane' adı verilir. Bu dönemde sultan bazı imar girişimlerinde de bulunur, Niğde'ye bir çarşı yaptırır ve surların inşasına başlar. 1223 yılında kendi adıyla bir cami yaptırır, Niğde tepesini surlarla çevirir. Niğde ordu merkezi olur ve Müslüman Türk boyları bölgeye yerleştirilir. Sonuçta Niğde kalabalık ve zengin bir şehir haline gelir (Özdaş, 2007, s. 7).

Niğde'nin Selçuklu Dönemi kent şekillenışı hakkında kaynaklar sınırlı olsa da dönemin vakfiyelerinden çıkarımlar yapılabilmektedir. Alâeddin Ali Bey'in 1415 tarihli vakfiyesi de Niğde'nin Osmanlılardan önceki tarihi bakımından önemlidir. Söz konusu vakfiye Selçuklular devrinde kaleme alınan birkaç vakayinameden sonra Niğde'yle ilgili en eski bilgileri ihtiva etmektedir. Selçuklu şehirlerinin umumiyetle bir Bizans şehrinin üzerinde

veya yakınında kurulup geliştiği; Niğde şehrinin de Nahita ismindeki bir yerleşim birimi üzerinde kurulup geliştiği bilinmektedir. Dönemin Niğde'sinde mahallerin olduğu bilgisine ise Akmedrese vakfiyesi'nden ulaşılmaktadır. Vakfiyede üç mahallenin ismi geçmektedir (Akşit, 2009, s. 21). Ancak dönemsel olarak bu mahallelerin oluşumu ve gelişimi farklı dönemlere rast gelir. Kaynaklara göre Niğde'de mahalleleşme Selçuklu Dönemi'nde başlasa da bir kısım mahallenin sınırlarının kesinleşmesi ve teşekkülleri Selçuklu Dönemi sonrası bölgeye hâkim olan Karamanoğulları Dönemine de rastlar.

Bu mahallelerden ilki Yuğutaş mahallesidir. Uzunçarşılı tarafından Yuğutaş şeklinde okunan ismin Yonutaş olması kuvvetle muhtemeldir. Adı geçen mahallenin ne zaman teşekkül ettiği belli değildir. Ancak, medresenin yanındaki yeşil alanlar bu bölgenin Selçuklular devrinde henüz iskân edilmediğini, mahallenin Karaman oğulları devrinde teşekkül ettiğini düşündürmektedir. Vakfiyede ismi zikredilen ikinci mahalle ise, Meydan Mahallesi'dir. Söz konusu mahalle şehrin kuzey/kuzeybatısında bugünkü Öğretmenevi' nin bulunduğu alana tekabül etmektedir. Meydandan hareketle mahallenin Selçuklular devrinde teşekkül ettiği öne sürülebilir ise de, söz konusu alanın çevresinde cami/mescit veya tekke/zaviye gibi iskâna işaret eden herhangi bir eser bulunmamaktadır. Alâeddin Ali Bey tarafından bu mahallede inşa ettirilen (1409) çifte hamam ve yine aynı mahallede bulunan birbirine bitişik sekiz dükkân Meydan Mahallesi'nin de Karaman oğulları devrinde kurulduğunu düşündürmektedir. İsmi bildirilen bir diğer mahalle ise, Nur Mahallesidir. Bu mahalleler yanında Bezzazlar Çarşısı civarında ismi bildirilmeyen bir mahalle daha bulunmaktadır. Çarşının yanındaki kilise bir gayrimüslim mahallesine işaret etmekte ise de, gayrimüslimlerin şehrin merkezi sayılabilecek bir alanda ikamet ettiklerini söylemek oldukça güçtür. Gayrimüslimlerin XVI. yüzyılda Mahalle-i Ermeniyan ve Mahalle-i Zımmiyan isimli iki mahallede ikamet ettikleri bilinmekle birlikte bu mahallelerin yerleri tespit edilemediği için gayrimüslim ahalinin şehrin neresinde ikamet ettikleri belirlenememektedir (Akşit, 2009, s. 21). Rahmaniye Mescidi, Alaeddin Camii ve Sungurbey Camii esas alındığı zaman Niğde'nin Selçuklular devrindeki tahmini nüfusunun 4000-4500 civarında olduğu anlaşılmaktadır (Akşit, 2004, s. 5).

Anadolu Selçuklu egemenlik dönemi (1075-1308), Türklerin Orta Asya ve İran'dan Anadolu'ya uzanan yaklaşık iki yüzyıllık göç hareketi sonucunda, Doğu Roma/Bizans egemenliğindeki Anadolu kent coğrafyasına eklemlenme süreci olarak tanımlanabilir. Bu eklemlenme sürecinde; Orta Asya, İran Türk-İslam ve Anadolu coğrafyaları arasında kültürel bir sentez/birliktelik oluşturulmuştur. Selçuklu dönemi Anadolu Türk kentleri,

çağdaş “Batı Kenti” ya da “Ortaçağ Avrupa Kenti” veya “Sanayi Öncesi Kenti” üzerine üretilmiş “açık kent” ve “kapalı kent” olarak tanımlanan kent modelleri açısından değerlendirilirse, Selçuklu döneminde Anadolu kentlerinin fiziksel olarak daha çok surlarla çevrili “kapalı kent” olarak tanımlanan mekânsal gelişme modeline benzer bir mekânsal kurguya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Selçukluların, Bizans egemenliğinden devraldıkları Anadolu coğrafyasının Arap-Sasânî ve takiben Türk fetihleri sürecinde kesintiye uğrayan kentsel ve kırsal yaşamını canlandırmak amacıyla sosyal-ekonomik ve askeri-siyasal olmak üzere iki temele dayanan sistemli bir yerleşim politikası izlediği söylenebilir. Dönemin vakayî-name kayıtları, Bizans egemenliğinden devralınan Aksaray, Sinop, Antalya ve Alâîyye kentlerinde kilise, şapel vb. Hıristiyan kurumlarının cami ya da mescid gibi İslamî kurumlara dönüştürüldüğüne işaret etmektedir (Özcan ve Yenen, 2010, s. 58). Bu durum aynı bölge sınırları içinde olan Niğde Kenti’nde de farklı olmamıştır. Kent içinde önceleri Hristiyan topluma hizmet eden birçok yapı yörenin Müslümanlaşmasıyla İslam toplumuna hizmet etmeye başlamıştır. Kent kale ve yakın çevresinden oluşan kapalı kent modeli göstermektedir.

Kentin önemli ticaret yolları üzerinde olması kent şekillenmesi üzerinde oldukça etkin olmuştur. Özellikle kentte bulunan hanların, konutların, dini yapıların ve çeşmelerin konumlandırılması, ana güzergahların şekillenmesi ve merkez dışındaki ikincil yerleşmelerde de bu kullanımların tekrarlarının gözlemlenmesi kentin bölge içinde oldukça önemli bir merkez olduğu hakkında bilgiler vermektedir.

Selçuklu döneminde Niğde Akdeniz’in önemli liman şehirleri Alanya ve Antalya’dan başlayan başkent Konya üzerinden Aksaray- Nevşehir- Kayseri- Sivas- Malatya Erzincan- Erzurum’dan Tebriz’e uzanan kervan yollarına yakın konumdadır. Çevresi Bizans yerleşimleriyle kuşatılan Niğde’de Hıristiyanların yaşadığı, gelip-gittiği, ayrıca ticaret yoluyla gelip bir süre kalan ya da yerleşen çeşitli kültürlere sahip kişilerin/grupların kültürel alışverişte rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Niğde ve çevresindeki Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Çok ilginçtir ki Anadolu’da Artuklu kültür çevresi dışında taş malzemenin en yaygın kullanıldığı Kayseri, Nevşehir, Aksaray gibi komşu şehirlerde (Kapadokya Bölgesi’nde) inşa edilen mimari eserlerde Niğde’deki yapılarda görülen yabancı etkiler görülmez. Bu da bize Niğde’nin Ortaçağ’da devingen bir sosyo-kültürel yapısı olduğunu göstermektedir. Niğde’deki eserlerin mimarisi ve süsleme diline yansıyan bu etkiler yapıların ya da mimari öğelerin ana kurgusunda, oranlarında ve biçimlenmesinde bir arayış ve değişiklik yaratmaktadır (Şaman, 2013, s. 115).

1305 yılında bölgeye İlhanlılar (Moğollar) hâkim olur. Başta olan Sungur Ağa imar girişimlerinde bulunur ve kendi adıyla bir camii yaptırır. Caminin yakınlarında Bezzazlar Çarşısı ile ismi bildirilmeyen han çarşısının merkezi olmalıdır. Sungur Bey Camiindeki 1469/1470 tarihli vergi kitabesi de cami ve civarının dini olduğu kadar ekonomik bakımdan da şehrin merkezi olduğunu düşündürmektedir (Akşit, 2009, s. 21). Cami etrafında kentin sosyalleşmesi kentin kapalı kent modeli çizdiğinin bir diğer göstergesidir.

Sırayla Eretna Beyliği ve Karamanoğlu Beyliği hâkimiyetine giren bölge 1397 yılında Osmanlı Hakimiyetine girer. Ancak Osmanlı Devleti'nin özellikle klasik çağında taşraya harcamayıp gelirinin büyük bir kısmını saray ve ordu için harcamıştır (Özdaş, 2007, s. 8). Bu yüzden bu dönem Niğde'sinden kalma gösterişli yapılara ve imar faaliyetlerine pek rastlanmaz.

Osmanlı Dönemi'nde Niğde, Niğde sancağı olarak bugünkü Niğde ilinin tamamını içermektedir. Bunun yanı sıra Nevşehir ilinin Acıgöl ve Ürgüp ilçelerinin tamamı ile Gülşehir ve Avanos ilçelerinin güney kesimleri ve Kayseri ilinin Yeşilhisar ilçesinin tamamı ile Develi ve İncesu ilçelerinin batı kısımları da Niğde sancağı sınırları içerisinde kalmaktadır. Niğde sancağına bağlı Niğde kazası, 1500-1522 yılları arasında, Niğde, Melegübi, Şamardı, Melendiz ve Bor olmak üzere toplam 5 nahiye ve 120 köyden oluşmaktadır (Hüseyiniklioğlu ve Arslan, 2009, s. 299).

Kent Osmanlı Dönemi'nde tipik bir Osmanlı kenti görünümü almıştır. Yamaçlara kurulan ve güneşlenme, havalandırma ve manzara hakimiyetine dikkat edilerek inşa edilmiş konutlarda yöre taşı olan sarı trakit sıklıkla kullanılmıştır. Konutların konumlandırılmasında komşu hakkına özen gösterilmiştir. Konutlar mahremiyetin korunması amacıyla yüksek duvarlı bahçeler içerisinde konumlandırılmaya çalışılmıştır. Mümkün büyüklükteki bahçelerde bölge iklimiyle uyumlu sebze ve meyvelerin yetiştirilebilmesi için alanlar ayrılmıştır. Arazi büyüklüğü ve yapısı itibarıyla bunun mümkün olmadığı konutlarda ise bahçe kullanılmamış, girişler sokaktan direk konut içine yapılmıştır. Kentin bir çarşısının olduğu, ticaret faaliyetlerinin ve çeşitli el sanatlarının burada yapıldığı ancak günümüze o çarşıdan sadece bir çeşme (Nalbantlar Çeşmesi) kaldığı bilinmektedir. Kentin ara sokaklarının oldukça dar olup (2-3m), taşla kaplandığı görülmektedir. Düşmandan ve yabancı kişilerden korunma amaçlı ve mahallenin sahiplenilmesi için yapılan çıkmaz sokakların çokça bulunduğu Niğde'de yamaç yerleşimlerinden dolayı yokuşlara da rastlanır.

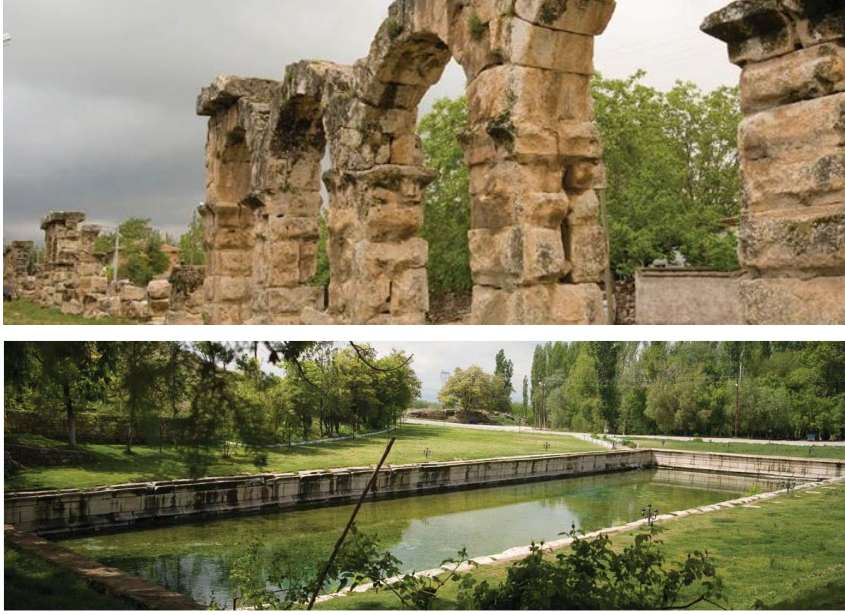
Osmanlı İmparatorluğu şehirlerinde yaşayan ve Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim halk için yapılan dini yapıların da Kapadokya Bölgesi içinde özellikle Niğde ve yakın çevresinde sayıca fazlalığı dikkat çekicidir.

Niğde merkez ve çevre yerleşimlerde hemen tümü 19. yüzyılın ilk yarısına ait yirmi beş kilise saptanmıştır. Niğde civarı yerleşimlerdeki anıtsal boyutlu kiliselerin yanısıra, mütavazi kiliseler, bölgede 19. yüzyıldaki gayrimüslim tebanın demografik dağılımı ve yoğunluğu hakkında bilgi vermektedirler. Niğde ve çevresindeki tüm kiliseler düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Taşlar sarı, siyah ve gri renklerde; taşlar arasındaki derz yüksekliği oldukça azdır. Camiye çevrilmemiş kiliselerin hemen tümünde duvar resimleri veya kalıntıları tespit edilmiştir. Niğde ve çevresindeki kiliselerden, cami olarak kullanılanlar dışında, depo/ahır olarak kullanılanlar, ya da boş olanlar vardır. Yirminci yüzyıl başlarında Niğde’de yaklaşık olarak üçte bir oranında Hıristiyan yaşamaktadır (Pekak, 2009, s. 249).

19. yy. sonu ve 20. yy. başlarına tarihlenen Niğde geleneksel konutları, Osmanlı ve öncesine uzanan bir geleneğin ürünü olarak bugün varlığını sürdürmektedir. Osmanlı evinin meydana gelmesinde çeşitli ülke kültürleri, değişik iklim ve topografya koşulları etkili olmuştur. Bölgesel farklılıkların bir araya getirildiği, Türk sanatı ve Türk yaşam kültürünün şekillendirdiği Osmanlı-Türk evi anlayışında 18. ve 19. yüzyıldan başlayarak gayrimüslim etkiler görülmektedir. Osmanlı konut geleneği içinde değerlendirilen Niğde evleri de bu etkilerle biçimlenmiş bir mimariye sahiptir. Niğde geleneksel konutları, Kayseri ve civarı şehirlerde görülen, Kapadokya ev geleneği tanımlamasına uyan bir anlayış içindedir. Taş malzemenin ustaca kullanımı açısından Urfa, Diyarbakır, Mardin evleriyle benzerlik içinde olan Kapadokya evleri, Selçuklu mimarisinden çizgiler taşımakta, Suriye, Mısır ve Afganistan’dan etkileri yansıtmaktadır. Niğde evleri, Kayseri’den Erzurum’a kadar şerit şeklinde uzanan, kerpiç damlı, ahşap hatıllı ve taş duvarlı inşa tarzının kullanıldığı kuşağın içindedir (Altuner, 2013, s. 1643).

3. SONUÇ

Tarihî Kapadokya Bölgesi içinde yer alan Niğde kenti ve çevresi coğrafi ve ekolojik özellikler ve önemli ticari ve dini yapılara olan yakınlığı nedeniyle tarih boyunca oldukça büyük kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Bu topraklarda yaşayan her kültürün kent şekillenişine tanıklık yapan Niğde halen farklı kültürlerle ait farklı mimari unsurları, peyzaj öğelerini ve farklı yaşayış biçimlerini günümüzde de yaşatmaktadır. Kentte yaşamış her uygarlık kentin şekillenişine üzerine etkin olsa da bugünkü Niğde’nin temelini atan önemli uygarlıkların başında Selçuklular, İlhanlılar, Karamanoğulları ve Osmanlılar sıralanabilir.

Fotoğraf 1: Tyana Su Kemerleri ve Roma Havuzu (Roma Dönemi, 2.-3.yy) (Koç vd., 2008, s. 26)

Fotoğraf 2: Alaeddin Cami
(Selçuklular Dönemi, 1223) (Orijinal,
2015)

Fotoğraf 3: Sungur Bey Cami
(İlhanlılar Dönemi, 1335) (Sever ve
Kopar, 2014, s. 169)

Fotoğraf 4: Akmedrese (Açıkgöz vd., 2009, s. 104)
(Karamanoğulları Dönemi 1409)

Fotoğraf 5: Niğde Saat Kulesi (Osmanlı Dönemi 1901–1902) (Orijinal, 2015)

Kent içinde farklı dönemlere ait bulunan eserlerden dönemin Niğde'si hakkında çıkarımlar yapılabilmektedir. Genel olarak merkezde farklı dönemler için çıkarımlar yapılabilecek en etkili eserler Selçuklu, İlhanlı, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemi eserlerdir. Selçuklu döneminde Niğde, kuzeyde bir iç kale ve güneye doğru genişleyen dış kale surlarıyla kuşatılmıştır. Selçuklu döneminden günümüze kale içinde yer alan Alaeddin Camii (1223) ulaşmıştır. İlhanlı döneminde ise Niğde Sungur Bey Camii ve Türbesi (1335) inşa edilmiştir. Kentin en büyük boyutlu yapısı Karamanoğulları dönemine ait Ak Medrese (1409)'dir. Niğde'deki Selçuklu, İlhanlı ve Karamanoğulları dönemlerinde yapıların inşa edildiği 1223- 1410 yılları arasındaki yaklaşık 200 yıllık süreçte özellikle taç kapı, pencere, kemer, tonoz ve mihrap gibi mimari öğelerde Gotik etkiler görülür. Niğde'deki Alâeddin ve Sungur Bey camileri ile Ak Medrese de yabancı etkiler gözlemlenir. Bu yabancı etkilerin (Romanesk, Gotik, Ermeni vb.) kaynağı ise tartışmalıdır (Şaman, 2013, s. 115).

Günümüz toplumlarının kültürel ve doğal zenginliklerinin korunması ve tanıtılması şüphesiz gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkelerinin öncelikli amaçlarından biridir. Özellikle tarihî kentlerin sahip olduğu kültürel ve doğal mekânsal miraslar hızlı kentleşme, sanayileşme, nüfus artışı ve sosyal yaşamın getirdikleriyle perdelenmiş, unutulmuş, köhneleşmiş durumdadır. Niğde tarihî kent merkezi de sıralanan sebeplerden kaynaklanan kent içinde

kaybolma riski ile karşı karşıyadır. İlgili kurumlarca kentin tarihî nitelik taşıyan yapı ve alanlarına sit kararları, koruma ve restorasyon şartları getirilse de uygulamada aksaklıkların olduğu, kent tarihinin yaşatıldığı mekânlarda ise ciddi tanıtım eksikliklerinin olduğu gözlemlenmektedir.

Günümüzde Niğde kentinin cazibesi, değişen bölgesel ve kentsel dinamiklere göre azalmış durumdadır. Bu durumun düzeltilmesi ve Niğde kentinin tekrar bölge içinde önemli bir merkez haline getirilmesi için yapılacak planlamaların kentin fiziki, beşeri ve tarihsel coğrafyasını dikkate alacak şekilde yapılması gerekmektedir. Kent içinde bulunan ancak yeni yapılaşmayla perdelenmiş durumda olan tarihî yapıların vurgulanması için imar çalışmaları, sit kararları yenileme ve uygulama çalışmaları, peyzaj çalışmaları, tanıtım ve yerli halkı bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Kent içinde bulunan ve günümüzde yıkımları gerçekleşen birçok tarihî değer in ivedilikle korumaya alınması gerekmektedir. Niğde kentinin tarihî kent imajı yanında modern hayata hizmet edebilen, sürdürülebilir ve yeşil bir kent olabilmesi için kentte doğal kaynakları koruyucu, kontrollü büyüme sağlayan, sürdürülebilir, gecekondulaşmaya izin vermeyen, tarihî değerleri mutlak koruyucu, kentin tarihî kent imajını vurgulayacak, kente yeşil bir kimlik kazandıracak, halk katılımı sağlayan, noktasal değil, kentsel ve bölgesel çözümler üretebilen büyük ölçekli projelerin geliştirilmesi gerekmektedir (Kültür Kenti Projesi, Tarihî Kent Projesi vb.) Niğde kentinin tarihî coğrafya çalışmaları kapsamında ortaya konulan değerlerin bilinmesi, gelecek kuşaklara aktarılması, tanıtılması, geliştirilmesi, turizm ve eğitim alanlarında etkin biçimde faydalanılması açısından da oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, F., Demir, F., Eryaman, M., Tektaş, M. (2009). *Niğde Kültür Envanteri (1)*. Niğde: Tekten Basın Yayın Ltd. Şti.
- Akşit, A. (2004). Niğde'nin Selçuklular Devrindeki Nüfusuna Dair. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23 (36), 1-5.
- Akşit, A. (2009). Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi. *TÜBAR*, 14 (26), 21-28.
- Altuner, H. (2013). Geleneksel Niğde Evleri Giriş Düzenlemeleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (8), 1643-1670.
- Bayartan, M. (2005). Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, (13), 85-92.

- Deniz, A. (2015). Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (2), 235-248.
- Dirik, K. (2009). Kapadokya Bölgesi'nin Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Bunların Bölgedeki Medeniyetler Üzerindeki Etkisi. *1.Tıbbi Jeoloji Çalıştayı*, 30 Ekim-1 Kasım 2009. 6-9.
- Hüseyiniklioğlu, A. ve Arslan, A. (2009). 16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 299-314.
- Koç, M.Ö., Kayacılar, C., Açıkgöz, F., Kılınç, E., Tecimer, İ., Peker, M.H., Kavaklı, E. (2008). *Niğde On bin Yıllık Hatıra (1)*. Bursa: Özüaydın A.Ş.
- Özcan, K. ve Yenen, Z. (2010). Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti. *Megaron*, 5 (2), 55-66.
- Özdaş, G. (2007). *Modernleşme Sürecinde Niğde'de Mimari Çevre ve Kentsel Dönüşümler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özkarıcı, M. (2007). Niğde. *İslam Ansiklopedisi* (1) içinde (95-98). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Pekak, M.S. (2009). Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler. *METU JFA*, 26 (2), 249-277.
- Sever, R. ve Kopar, İ. (2014). *Fiziki Coğrafya Özellikleri. Niğde'nin Coğrafi Özellikleri.(1)* içinde (14). Niğde: Tekten Matbaa Basım.
- Sevinç, F. (2008). Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 11-32.
- Şaman, D. N. (2013). Niğde'deki Türk Dönemi (13-15. Yüzyıl) Yapılarında Taç Kapı-Mihrap Tasarımı ve Bezeme İlişkisi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 115-140.
- Toroğlu, E. (2009). Bor Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi. *Eastern Geographical Review*, 14 (21), 173-194.
- Türkeş, M. (2006). Orta Kızılırmak Bölümü Güney Kesiminin (Kapadokya Yöresi) İklimi ve Çölleşmeden Etkilenebilirliği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (1-2),73-97.
- Yıldız, Z. (2014). *Ortaçağ'da Bingöl'ün Tarihî Coğrafyası*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.